

Løbenumre. Når den værnepligtige blev indskrevet i lægdstrullen, fik han et løbenummer. Det ses i rubriken "Nr."

Flytninger. I det viste eksempel ses to flytninger noteret i rubriken "Vedtegninger". Øverst står der: "Fra 5 7 - L - 12". Det viser, at Mads Christian Jacobsen er kommet fra et andet lægd:

- "5" angiver, at han kommer fra 5. udskrivningskreds.
- "7" er nummeret på det lægd han fraflyttede.
- "L" betegner årstallet for flytningen (1887).
- "12" er Mads Christian Jacobsens løbenummer i den gamle lægdstrulle.

Nederst i rubrikken ses vedtegningen: "5 - 55 N 16". I dette tilfælde flytter han til et andet lægd, nemlig 5. udskrivningskreds, lægd nr. 55 i 1889 (bogstav "N"), hvor han får løbenummer 16. Rækkefølgen er derfor:

1) Udskrivningskredsen, 2) lægdets nr., 3) årstallet anført med et bogstav og 4) den værnepligtiges ny løbenummer. Hvis flytningen sker inden for samme udskrivningskreds, bliver dens nr. ikke anført.

Et opslag på side 29 og 30 i Justitsministeriets cirkulære fra 22. juli 1870 viser, at lægd nr. 7 og 55 i 5. udskrivningskreds var henholdsvis Nørre Viium og Sønder Felding sogne.

Forkortelser. I vedtegningerne ses ofte benyttet et system af forkortelser, der bl.a. kan rumme oplysninger om den enhed, som den værnepligtige skulle gøre tjeneste ved. I den blå "Sognefortegnelse..." og i den brune "Fortegnelse over lægdstruller 1789 - ca. 1863" er der bagest en liste over størstedelen af forkortelserne.

Endelig kan der henvises til folderen "Lægdstruller", udarbejdet af Landsarkivet for Sjælland m.m. Den rummer flere eksempler på forkortelser, som ikke findes i de to nævnte hjælpemidler.

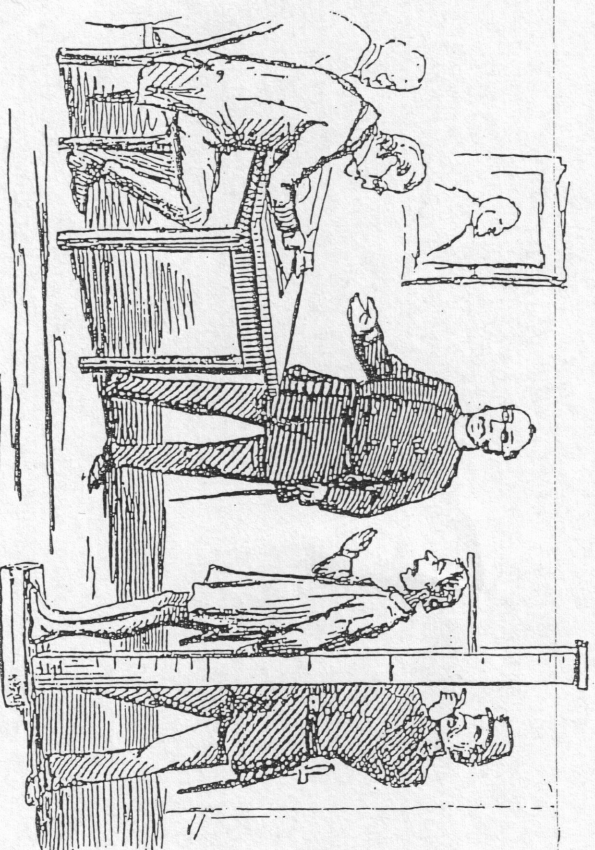
10. TILGÆNGELIGHED

Lægdstruller er først tilgængelige, når de er 80 år gamle, regnet fra det år den sidste notering blev foretaget i rullen.

Forsideillustration: Det kgl. Bibliotek. Småtrykssamlingen. Soldaterviser og sange 1865-1900. (Udsnittet er fra visen "Pigen som Sømand paa Sessionen i Kjøbenhavn..." 1872).

LÆGDSRULLER II

Efter ca. 1861

1. OM LÆGDSRULLEFOLDERNE.

Denne folder beskriver de lægdsruller, der blev ført fra begyndelsen af 1860'erne og fremefter. Det vil sige, at den dækker perioden, hvor lægdsrullerne er registreret efter udskrivningskredsene. Skal man arbejde med lægdsruller i årene 1788 - ca. 1861, skal man bruge folderen "Lægdsruller I". De to foldere er udformet, så de kan læses hver for sig.

2. HVAD ER LÆGDSRULLER? - HVAD KAN DE BRUGES TIL?

Lægdsruller er fortegnelser over de mænd, der kunne udskrives til militærtjeneste i hæren. Anvendelsesmulighederne er talrige, men de vigtigste formål er at følge en persons flytninger eller at få oplyst ved hvilken enhed værnepligten blev afgjort.

3. HVOR FINDER MAN LÆGDSRULLER?

På Rigsarkivet findes lægdsruller fra hele landet, mens landsarkiverne kun har ruller fra de områder, som de hver især dækker. I Rigsarkivet er de som en hovedregel komplette fra ca. 1789, mens det for landsarkivernes vedkommende først gælder fra 1849.

4. HVAD ER ET LÆGD?

Danmark havde siden 1788 været inddelt i ialt 1656 lægder. Lægdet var identisk med sognet (på landet) eller købstaden. Lægderne blev nummereret inden for hver af de seks udskrivningskredse. Disse blev indført i 1869, men med "tilbagevirkende kraft" fra begyndelsen af 1860'erne. I afsnit 8 beskrives, hvordan man finder det ønskede lægdsnummer og udskrivningskredsen.

5. HVEM STOD I RULLERNE?

Den almindelige værnepligt blev indført ved lov af 12. februar 1849. Derefter var det kun få grupper, der ikke skulle optages i lægdsrullen. Fra 1861 var kun præster fritaget, men først i 1912 blev de sidste undtagelser fjernet. Fra da af gjaldt værnepligten alle ustraffede mænd med dansk indfødsret og med fast ophold i det egentlige Danmark.

6. HVORNÅR BLEV MAN OPTAGET I RULLEN?

Oversigten øverst på næste side viser, hvornår man blev optaget i lægdsrullen, og hvornår man senest blev slettet. Frem til 1862 var konfirmationen kriteriet for optagelse i lægdsrullen.

9. HVILKE OPLYSNINGER GIVER LÆGDSRULLERNE?

De fleste af oplysningerne vil fremgå af den rubrik, de står under. Det drejer sig om den værnepligtiges navn, hans far (eller evt. hans mor, hvis han er født uden for ægteskab), alder eller fødselsdato, fødested, opholdssted og højde. Man får også oplysning om evt. fysiske eller psykiske handicap, f.eks. at han var plattfodet, kalveknæet, havde skæv ryg, var sindssyg etc. Vigtigt er også oplysningen om "Afdeling". Det refererer til den enhed, hvor værnepligten blev afgjort.

Det viste eksempel nedenfor er fra 2. udskrivningskreds, lægd 232 (Stokkemarke sogn), rullen ført i 1887. Det vedrører Mads Christian Jacobsen, søn af gårdmand Jakob Christian Madsen. Man ser, at han gjorde tjeneste i 39. [infanteri]bataljon. Her skal især fremhæves de oplysninger, der gør, at man kan følge en person fra rulle til rulle.

Lægdsrulle, 2. Udskrivningskreds, ført 1887, lægd 232.

Udskrivningskreds		Afdeling		Fødselsdato		Fødselssted		Fødselsnr.	
År	Den værnepligtiges fulde navn	Regiment eller Bataillon	Stamme og stilling	År	Måned	Dag	Sted	År	Sted
L 64	Mads Christian Jacobsen	39. Inf.	1. Bataillon	1855	12	12	Stokkemarke	1855	12
Udskrivningskreds: 2. Udskrivningskreds, ført 1887, lægd 232.									
Udskrivningskreds: 2. Udskrivningskreds, ført 1887, lægd 232.									
5-55 N 16									

Bogstaver i stedet for årstal. De, der førte rullerne, benyttede sig af bogstaver, når de skulle angive årstal (se under rubriken "Bogstav"). I den blå "Lægdsruller - sognefortegnelse og forkortelser" er der forrest en oversigt over lægdsrullernes bogstavbetegnelser for årstal.

b) Hvis han derimod ved flytningen allerede var indført i en lægdsrulle, skal man ved rubrikken "År" skrive det år, man véd eller formoder han *tilflyttede*:

Aktigruppe	LÆGDSRULLER	Proveniens nr.:	
Titel på bd., pl., læg.	5. UK,	LÆGD	228
År	TILLYTTET 1887	Nr.:	

c) Når det gælder omskrevne ruller, anfører man på bestillingssedlen det år, rullen blev omskrevet (d.v.s. 11 år efter den oprindelige tilgangsrulle):

Aktigruppe	LÆGDSRULLER	Proveniens nr.:	
Titel på bd., pl., læg.	4. UK,	LÆGD	228
År	OMSKREVET 1898	Nr.:	

Dobbelnummerering af lægderne ca. 1861-1870.

Brugeren af lægdsruller fra 1860'erne skal holde sig følgende forhold for øje: Inddelingen af hele Danmark i seks udskrivningskredse blev gennemført i 1869, men man valgte at lade rullerne ordne efter den nye inddeling allerede fra ca. 1861. Det betyder, at der på hvert folioark i lægdsrullerne er påført to lægdsnumre. Det ene er skrevet i hånden og er lig med det gamle nr. (da lægderne var nummereret inden for hvert amt). Det andet er påført med stempel på et senere tidspunkt og er lig med det nye nr. under udskrivningskredsen.

Ved hjælp af Justitsministeriets "*Cirkulær-Bestemmelser vedkommende Lægdsvesener*" af 22. juli 1870 kan man at gå fra det gamle lægdsnummer til det nye og omvendt. En fotokopieret udgave af denne er opstillet på læsesalen sammen med de tidligere omtalte hjælpemidler.

	Nedre grænse	Øvre grænse
1849-1861	14 år	37 år
1862	15 -	37 -
1863-1871	16 -	37 -
1872-	18 -	35 -

Det var muligt at blive slettet af rullen, inden den øvre grænse var nået (se nærmere i næste afsnit).

7. HVORDAN BLEV LÆGDSRULLERNE FØRT?

I 1861 blev det bestemt, at hele rulleførningen skulle omlægges. Det betød, at man reelt afskaffede de hidtidige hovedruller (med en undtagelse i et enkelt år), så der fremover kun skulle føres *tilgangsruller* og *omskrevne ruller*.

Tilgangsruller indeholder dem, der blev optaget i rullen i et givet år, enten fordi:

- de nåede den registreringspligtige alder, eller

- de flyttede til lægdet (og i forvejen stod i rullen i det lægd de flyttede fra).

Det ny system med udelukkende tilgangsruller indebar, at den værnepligtige i princippet kun blev indført i rullen for det pågældende lægd én gang. Dog kan han evnelt findes i den såkaldte "*Omskrevne rulle*".

Omskrevne ruller blev udarbejdet 11 år efter tilgangsrullens tilblivelse. De omfattede de værnepligtige, som havde boet i lægdet i samtlige 11 år og som stadig var værnepligtige.

Hovedrullen. Efter den ny ordnings ikrafttræden blev der kun ført én hovedrulle. Den blev udarbejdet som den første rulle efter overgangen til Udskrivningskredsene. I denne hovedrulle indskrev man de værnepligtige fra den foregående hovedrulle samt de efterfølgende tilgangsruller, som stadig boede i lægdet og som stadig var værnepligtige.

Afgangsruller er ikke selvstændige ruller, men de kaldes undertiden sådan, fordi "afgang" blev noteret i den rulle, hvor den værnepligtige senest var indført. Årsagerne til afgang kunne bl.a. være flytning, kassation, at man nåede ud over den værnepligtige alder, døde eller blev fritaget af andre årsager.

For at finde en bestemt mand i lægdsrullen, må man bestille tilgangsrullen fra det år, man véd eller formoder, at han blev optaget (se under afsnit 8). Det kan derfor blive nødvendigt at bestille tilgangsrullen fra det år, han senest kan have taget ophold i lægdet *samt* alle tilgangsrullerne fra de foregående 10 år.

8. HVORDAN BESTILLER MAN LÆGDSRULLER?

Først må man gøre sig klart, om den person man søger overhovedet vil være at finde i rullen, jvnf. de kriterier der er beskrevet i de foregående afsnit.

Ved bestillingen skal man bruge oplysninger om sognets/købstadens *lægsnummer* og *udskrivningskreds*. Disse finder man i bogen "Lægdsruller - sognefortegnelse og forkortelser". Den er blå og står på reolfag 9 i læsesalens vejledningsområde samt på reolfag 3 på selve læsesalen. Alle sogne er her opført alfabetisk. Man skal notere sig *udskrivningskreds* og *lægsnummer* for det pågældende år. (VIGTIGT: Hvis der ud for det årstal man skal bruge, ikke står "u.kreds" men et amt, skal man læse folderen "Lægdsruller I"). Nedenfor vises et udsnit af en side i Sognefortegnelsen:

SOGNEREGISTER G			
Grundfør	1789-1793 1794-1850 1851-1862 1863-	1. jy. dist. 1. jy. dist. 7. u. dist. 4. u. kreds	Havreballegd. a. Århus a. Århus a. lægd 284
Grurup S	1792-1793 1794-1850 1851-1861 1862-	2. jy. dist. 2. jy. dist. 6. u. dist. 5. u. kreds	Vestervig a. Thisted a. Thisted a. lægd 23 lægd 49 lægd 49 lægd 228

Der findes ikke en lægdsrulleregistratur for tiden efter ca. 1861. Dog er det udarbejdet en oversigt for de første årgange under hver udskrivningskreds. Den står sammen med de øvrige hjælpemidler på reolfag 3 og 9.

Ved bestilling gælder følgende:

1) De værnepligtige, der allerede var indført i en lægdsrulle før ca. 1861, blev overført til en ny hovedrulle, der kom til at danne grundlaget for rulleføringen under Udskrivningskredsen. En eventuel senere flytning vil være noteret i denne rulle eller i den omskrevne rulle 11 år efter.

2) På ryggen af hvert lægdsrullebind vil man se, at der nu er påtegnet to årstal, f.eks. 1872 og 1890. Det første (1872) oplyser fødeåret for dem, der optages i lægdsrullen, fordi de har nået den registreringspligtige alder. Det andet

(1890) fortæller, hvilket år rullen er ført. Dette årstal har betydning, når man skal følge flytninger for en person, der allerede står i lægdsrullen.

Systemet kan demonstreres med følgende opdigtede eksempel:

Peder Sørensen blev født i Grundfør sogn i 1866. Her boede han, da han som 18-årig blev optaget i lægdsrullen i 1884. Kun tre år efter - i 1887 - flyttede han til Grurup sogn, hvor han blev boende, til han blev slettet af rullen i 1904. Da blev han 38 år, og nåede dermed ud over den værnepligtige alder.

Peder Sørensen vil derfor være indskrevet i tre lægdsruller:

- 1) Tilgangsrullen for Grundfør lægd over *fødte* i 1866 (se eks. a nedenfor);
- 2) Tilgangsrullen over *tilflyttede* i Grurup lægd i 1887 (se eks. b på side 6);
- 3) Den *omskrevne* rulle for Grurup fra 1898. Her vil det også være noteret, at han slettes af rullen (se eks. c på side 6).

Med udgangspunkt i ovennævnte eksempel vises, hvordan bestillingsedlerne skal udfyldes:

- a) Hvis personen man søger var født i lægdet eller flyttede dertil, før han havde nået den registreringspligtige alder, skal man ved bestillingseddellens rubrik "År" skrive personens *fødselsår*:

Aktivgruppe:	LÆGDSRULLER	Provens nr.:	
Titel på bd., pl., læg:	4 U.K., LÆGD		264
År:	FØDT 1866	Nr.:	